

ДО ІСТОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО МОВОЗНАВСТВА _____

Багата на події історія вітчизняного мовознавства ХХ ст. містить серед іншого й двадцятирічний період панування в ньому так званого «нового вчення про мову» М. Я. Марра.

Псевдонаукове «нове вчення» на тривалий час затримало розвиток науки про мову. Воно нав'язувалося лінгвістам як марксистське, ідеологічно єдино правильне, хоча ґрунтувалося на помилкових твердженнях про те, що мова є класовою категорією й становить надбудову над матеріальним базисом, що мовний розвиток відбувається лише внаслідок схрещення існуючих мов, у результаті чого виникають нові мови.

Теорія «єдності глотогонічного процесу» як складник «нового вчення» проголошувала стрибкоподібний шлях розвитку від колишньої численності мов до єдиної мови в майбутньому, при цьому можливість диференціації мов у минулому заперечувалася.

Великої шкоди науці завдало заперечення Марром порівняльно-історичного методу, таврування його як ідеологічно ворожого, буржуазного; поняття прамови, яким оперує компаративістика, чомусь оголошувалося реакційним, расистським (у 30-х роках відомі компаративісти Є. Д. Поливанов, Г. А. Ільїнський, А. М. Селищев були репресовані як вороги народу). Марр пропонував свій метод дослідження мови — палеонтологічний, за яким рекомендувалося відшукувати в усіх словах начебто найдавніші кореневі елементи *сал, бер, йон, рош*.

Далеке і від справжньої науки, і від практики, сповнене помилок і суперечностей, «нове вчення про мову» М. Я. Марра завело радянське мовознавство в глухий кут. Майже припинив свої порівняльно-історичні дослідження й найвидатніший український мовознавець акад. Л. А. Булаховський. Вихований на найкращих традиціях вітчизняної і світової науки, він не визнавав марризму. За це його піддавали критиці, праці не друкувалися або в кращому разі супроводжувалися редакційними примітками на зразок: «Друкуючи статтю проф. Л. А. Булаховського, яка містить не позбавлений інтересу фактичний матеріал про наголос в українській мові, редакція не поділяє методу автора, що ґрунтується на формально-порівняльному підході до мовних явищ» («Мовознавство». — 1936. — № 7. — С. 65).

Наприкінці 40-х років ситуація в СРСР на ідеологічному фронті, у тому числі й у науці, особливо загострилася. Ішла боротьба з «космополітизмом», з генетикою та кібернетикою («прислужницями імперіалізму»), гостро критикувалися численні діячі культури. У мовознавстві продовжувало панувати «нове вчення» Марра.

Однак у травні 1950 р. на сторінках газети «Правда», головного ідеологічного органу країни, з критикою марризму виступив грузинський лінгвіст акад. А. С. Чикобава. До дискусії з проблем мовознавства запрошувалися інші вчені. Редакція газети одержала велику кількість листів. Частина їх було надруковано. Слово демократично надавалося як прихильникам теорії М. Я. Марра, так і її критикам. З великою критичною статтею виступив і академік Академії наук Української РСР, член-кореспондент Академії наук СРСР, директор Інституту мовознавства АН УРСР Л. А. Булаховський.

Відтворюючи нині цю статтю в оригіналі (російською мовою), слід зазначити, що з часу її публікації в 1950 р. вона ніколи не передруковувалася.

Оскільки марризм тодішньою ідеологією ототожнювався з марксизмом, Л. А. Булаховський на початку своєї статті наводить висловлювання про мову Леніна, Сталіна (тут вони випущені), Енгельса, щоб переконливо довести: «нове вчення» Марра з марксизмом не має нічого спільного. Головний пафос статті спрямований на захист порівняльно-історичного методу й критику методології маррівського «вчення».

В умовах тоталітарного режиму, недавніх репресій учених виступ Л. А. Булаховського з гострою критикою марризму був актом громадянської мужності; цю мужність і принциповість учений виявляв усі двадцять років панування «нового вчення».

На щастя Л. А. Булаховського і всього мовознавства, дискусія закінчилася виступом Сталіна, який несподівано для всіх засудив марризм, а його метод назвав «ворожінням на кавовій гущі».

Післядискусійний період був періодом повернення науці її традиційних цінностей, періодом складання планів майбутньої роботи, підготовки й перепідготовки наукових кадрів на засадах, вільних від псевдонаукових ідей і постулатів. Академікам А. С. Чикобаві й Л. А. Булаховському було доручено написати нові підручники із загального мовознавства (див.: *Чикобава А. С. Введение в языкознание.*— М., 1952.— Ч. 1; *Булаховский Л. А. Введение в языкознание.*— М., 1953.— Ч. 2), а від Л. А. Булаховського як найвидатнішого славіста в Союзі РСР чекали порівняльної граматики слов'янських мов і етимологічного словника. Зусиллями українських компаративістів, головно його учнів, обидві праці створено: «Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов» (К., 1966) та «Етимологічний словник української мови» (К., 1982–2006.— Т. 1–5.).